

Stelhøj II

– et usædvanligt hus fra yngre bronzealder

Af Af Jesper Brodal (†), Søren Brøgger og Per Ethelberg

Indledning

I 2017-20 havde Apple planer om at bygge et logistikcenter på et knap 3 km² stort planområde nær Kassø sydvest for Rødekre. En realisering af denne plan ville medføre nogle meget omfattende terrænreguleringer, som ville kræve tilførsel af store mængder af grus. Ved Stealhøj findes et grusindvindingsområde med en gunstig placering i forhold til logistikcentret (fig. 1). I luftlinje ligger Stealhøj blot 1,4 km nord for planområdet. Der kunne desuden anlægges en arbejdsvej direkte fra grusgraven til planområdet uden at krydse eksisterende offentlige veje, som derfor ikke ville blive belastet af de mange daglige lastbiltræk i byggefasen.

Indvindingsområdet, som var på 6,4 ha, ønskede ejeren af grusgraven, Bjarne Overgård, at få forundersøgt i overensstemmelse med museumsloven. Museum Sønderjylland, Arkæologi, gennemførte forundersøgelsen i november 2017.¹ Herved blev der påvist et arkæologisk område (se fig. 1-2), Stealhøj II, på 9.025 m² med væsentlige jordfaste fortidsminder, som er beskyttet af museumslovens § 27.² Blandt de påviste fortidsminder kan nævnes hustomter fra senneolitikum, bronzealder og ældre jernalder samt en overpløjet gravhøj.³ Stealhøj er en stor, fredet gravhøj ca. 300 m sydøst for bopladsområdet. Udgravningen blev gennemført i foråret 2018 under ledelse af Jesper Brodal.⁴

Topografi og udgravningens resultater

Lokaliteten er beliggende på den nordlige del af Tinglev Hedeslette i et svagt kuperet landskab domineret af postglaciale smeltevandssand blandet med store mængder af sten og grus. Det arkæologiske område ligger cirka 350 meter syd for Røddå, der har sit udspring i moseområderne nordøst for Rødekre nær israndlinjen. Den er en del af Vidå-systemet, der afvander området mod

¹ HAM sagsnr. 13/4138-8.1.3; Matr. 3B Mjølss.

² HAM jour.nr. 5963, Stealhøj II, Rise sogn, sb. 220204-246.

³ Mjølss, Sb. 88 Rise sogn. Gravhøjen blev udgravet af stud. Mag. P.V. Glob og mus.insp. J. Frost i 1938 (Aner & Kersten 1981, nr. 3060).

⁴ Jesper Brodal gik bort efter svær sygdom i en alt for tidlig alder i slutningen af 2018. Vi vil gerne tilegne denne artikel mindet om Jesper, som var en dygtig arkæolog og en vellidt kollega.

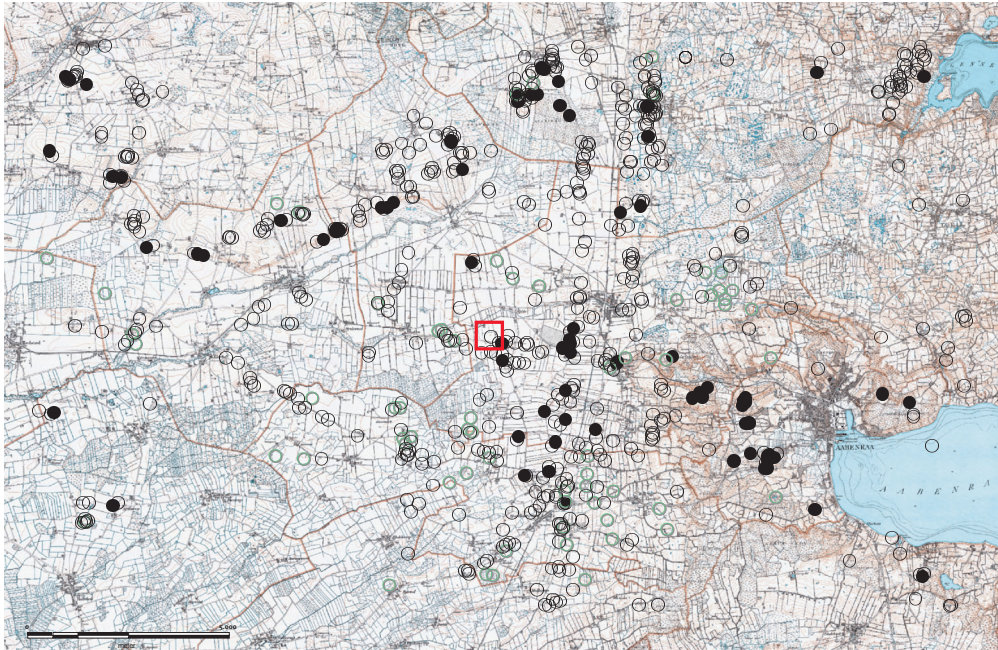

Fig. 1. Placeringen af udgravningsområdet på baggrund af skærm- og matrikelkort. Baggrundskort © KDS.

vest og har sit udløb i Vadehavet nær Højer. Godt 2,5 km øst for bopladsområdet gennemskæres Tinglev Hedeslette af det centrale Hærvejs-strøg. Gennem mange år har området været et af Sønderjyllands vigtigste grusindvindingsområder. Især mod nord og øst har grusgravningen forandret landskabets topografi, som nu fremstår nærmest som et sølandskab (fig. 2).

Ca. 200 meter syd for bopladsområdet ligger et stort engområde, Nørre- og Sønderenge, som nu er drænede. Området har, så langt tilbage kortmaterialet dækker, ligget i dyrket mark. Især mellem udgravningsfeltet og de gamle engdrag mod syd er landskabet præget af mange gravhøje fra senneolitikum og ældre bronzealder. De er nu for en stor dels vedkommende enten sløjfede eller overpløjede.

Nær bopladsområdet er der udgravet adskillige bebyggelser med en stor tidsmæssig spredning. Blot 100 meter mod øst er der ved en anden forundersøgelse afdækket et treskibet hus og et firestolpeanlæg, formentlig fra ældre

Fig. 2. Placeringen af udgravningsområdet på baggrund af ortofoto fra 2019 og matrikelkort. Hele området er på dette tidspunkt bortgravet. Baggrundskort © KDS.

jernalder. Mod nord ved Mjølss og Rødekro er der afdækket huse og gårde fra ældre bronzealder, førromersk jernalder, ældre og yngre romersk jernalder, ældre germansk jernalder samt tidlig middelalder. Der findes også et luftfoto af et Trelleborg-hus, som må stamme fra sen vikingetid. Desværre er det bortgravet uden udgravning. Mod syd ved Kassø og Årslev er billedet stort set det samme. Dog er sen vikingetid her erstattet af tidlig vikingetid.

Udgravningen afdækkede i alt knap 7.900 m² og afslørede spredte bo-plads- og aktivitetsspor i form af stolpehuller, gruber, kogestensgruber og den overpløjede gravhøj. Fundmaterialet bestod hovedsageligt af et begrænset keramikmateriale og enkelte flintafslag. I alt ti konstruktioner kunne udskilles: to toskibede huse, seks treskibede huse, et ni-stolpeanlæg og et besynderligt hus, K7, som er det primære emne for vores fremlæggelse (fig. 3). De forskelligartede hustyper afslørede, at der var tale om en bebyggelse i flere faser, kronologisk uafhængige af hinanden. Baseret på hustypologier, det

Fig. 3. Oversigt over det samlede felt med konstruktionernes omtrentlige grundplaner markeret med lyst grønt. På baggrund af ortofoto fra 2018. Baggrundskort © KDS.

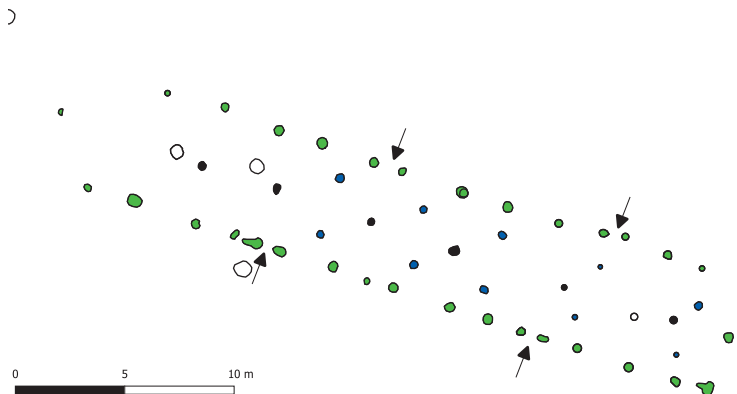
sparsomme genstandsmateriale og ^{14}C -dateringer, var perioderne senneolitikum, ældre bronzealder og yngre bronzealder repræsenteret i materialet.

Ældre bronzealder er repræsenteret ved en overpløjet gravhøj og et usædvanligt, nær cirkulært hus ved gravhøjens rand. Højen var undersøgt af en ung P.V. Glob og den lokale museumsbestyrer J. Frost i 1938. De to undersøgte grave i højen rummede bl.a. en snoet guldfingerring og et sværd fra bronzealderens periode III (1300-1100 f.Kr.).⁵

Fra yngre bronzealderes perioder V og VI stammede, foruden huset K7, fem mindre, treskibede huse med hver fire sæt tagbærende stolper. Generelt var bevaringsgraden på stedet ikke voldsomt god; visse steder var vægforløb eller sektioner af sådanne bevaret og i enkelte tilfælde kunne indgangspartier identificeres.

⁵ Aner & Kersten 1981, 85 f.; Glob 1938.

Fig. 4. K7 med markering af de stolpehuller, som indgår i konstruktionen. Vægstolper (grøn), Mulige gavlstolper (lysgrøn), midtsuler (sort), tagbærende stolper (blå), indgange (sorte pile).

K7

K7 skiller sig ud fra alle øvrige huse på pladsen dels ved sin konstruktion og dels ved sin størrelse (fig. 4). Spørgsmålet er, om der er tale om et firskibet hus i én fase eller om et hus, der er startet som et toskibet og ender som treskibet. I august 2018 blev huset præsenteret på et bebyggelsesseminar, som Thisted Museum var vært for. Her blev det foreslået, at huset kunne være den ryggede pistol, som kunne dokumentere, hvornår skiftet fra den toskibede til den treskibede konstruktion fandt sted. Som den efterfølgende analyse viser, er dette ikke tilfældet.

Huset er 32,18 m langt og 5,34 m bredt. Det har været orienteret omtrent VNV-ØSØ. Langvæggene er sat med jordgravede stolper. Vægforløbet er dårligere bevaret mod vest end mod øst. En forklaring herpå kan ikke gives. Dybden af vægstolpehullerne varierer således fra 12 til 34 cm, men er dybest i midten af huset. Almindeligvis er dybden mellem 14 og 24 cm. Langvæggene er rette og det samme synes også at være tilfældet for gavlene.

Afstanden mellem vægstolperne varierer generelt mellem 2 og 3 m, men enkelte steder er den helt ned til 0,95 m. Det tyder på, at væggene har været tømmerbyggede med bulplanker. Man har forsøgt at placere vægstolperne over for hinanden, men de er ikke sat så regelmæssigt, som det kendes fra de tømmerbyggede huse fra ældre bronzealder.

Dér, hvor afstanden er mindst, har der været indgange. Det betyder, at der har været to indgange i nordvæggen og to i sydvæggen. Ingen af indgan-

gene er placeret over for hinanden og giver sig heller ikke til kende ved særligt dybt nedgravede stolper. Regnet fra øst er indgangene i nordvæggen placeret mellem vægstolpe 5 og 6 og mellem vægstolpe 9 og 10. I sydvæggen sidder de to indgange mellem vægstolpe 5 og 6 og mellem vægstolpe 12 og 13 ligeledes regnet fra øst. Antallet af indgange tyder på, at huset har været inddelt i tre eller fire rum, men ellers findes der ingen spor efter skillevægge. Der kan heller ikke erkendes spor efter udskiftning af vægstolperne. Endelig rummer huset ikke den klynge af jordovne, som er så karakteristisk for de tømmerbyggede, treskibede langhuse fra ældre bronzealder.

Der findes blot en stolpe i hver gavl, og de er sat i flugt med midtsulene. Man kan derfor diskutere, om det er vægstolper eller midtsuler. Her er de opfattet som vægstolper, fordi de er markant mindre dybt nedgravede end de primære midtsuler. Dybden af midtsulene varierer fra 38 til 54 cm, mens dybden af de to gavlstolper er henholdsvis 16 og 22 cm. Længdespændet mellem midtsulene varierer meget fra 3,52 meter til 5,35 m. Afstanden fra den yderste midtsule til øst- og vestgavlen er henholdsvis 2,59 m og 6,97 m.

I den østlige ende af huset findes yderligere fem sæt tagbærende stolper. Enten har de suppleret midtsulene eller også er midtsulene udskiftet og erstattet af en treskibet konstruktion. Det andet sæt tagbærende stolper regnet fra vest står svagt, idet den ene stolpe kun kunne iagttages i fladen. Dybden af de øvrige sæt varierer fra 32 cm til 16 cm. Dybden er mindst længst mod øst. Tværspændet mellem de tagbærende stolper i den treskibede konstruktion er 2,76 m, mens længdespændet varierer fra 3,74 m til 4,83 m.

Datering

Fra K7 stammer fem lerkarskår, hvor af et er et randskår. Førstehåndsindtrykket er, at skårene er ukarakteristiske. Intuitivt er senneolitikum og ældre bronzealder ikke de perioder, man først kommer i tanke om. Fra huset stammer desuden otte ¹⁴C-dateringer (tabel 1).

Syv af dateringerne kan knyttes til huset, mens den ottende stammer fra en begivenhed, som fandt sted i mellemneolitikum. Seks af dateringerne er statistisk identiske. Det vægtede gennemsnit for disse seks dateringer er 2518,13 BP. Kalibreret inden for +/- 1 standardafvigelse svarer dette til 760-591 f.Kr. (tabel 2). Det vil sige, at K7 entydigt skal dateres til yngre bronzealder periode V eller periode VI. Hermed kan det afvises, at K7 er et overgangshus, som viser, hvornår det treskibede langhus erstattede det toskibede.